

УДК821

DOI10.24412/2413-2004-2022-3-64-72

ТАМСИЛ ДАР «ГАРШОСПНОМА»-И АСАДИИ ТҶСӢ *Нозимова Гулрухсор Саидисломовна, номзади илмҳои филологӣ, доцент кафедраи таърихи адабиёти тоҷикӣ факултети филологияи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (Тоҷикистон, Душанбе)*

АЛЛЕГОРИЯ В «ГАРШАСПНАМЕ» АСАДИ ТУСИ *Нозимова Гулрухсор Саидисломовна, канд. филол. наук, доцент кафедры истории таджикской литературы филологического ф-та Таджикского национального университета (Таджикистан, Душанбе)*

ALEGORIA IN "GARSHASPNAM" BY ASADI TUSI *Nozimova Gulrukhsor Saidislomovna, candidate philology of science, lecturer department tajik literature history faculty of philology Tajik national university*
Address: (Tajikistan, Dushanbe) **E-MAIL:** Gulrukhsor_78@list.ru

Калидвожаҳо: тамсил, “Гаршоспнома”, ҳамоса, достон, ҷаҳонбинӣ, Фирдавсӣ, Асади Тӯсӣ, адабиёти тамсилӣ, асолати ҳунари, дидактика

Вазифаҳои бадеии тамсил дар достонҳои этикӣ дар мисоли “Гаршоспнома”-и Асади Тӯсӣ ба риштаи таҳлил кашида шудаанд. Бо таъриқи профессор Х. Шарифов “Шоҳнома” ва шеърҳои замони Фирдавсӣ” оид ба мавзӯи мавриди таҳқиқи ҳулосаҳои ҷамъабастӣ бароварда шудааст. Таҳқиқи собит месозад, ки тамсил дар достонҳои этикӣ вазифаи дидактикиро иҷро мекунад ва барои муайян кардани ҷаҳоншинохти шоир истифода мешавад. Ҳамчунин таъкид шудааст, ки тамсил дар “Гаршоспнома”-и Асади Тӯсӣ мисли “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ вижагиҳои хос дорад, ки соҳиби мақола онҳоро муайян кардааст.

Ключевые слова: аллегория, «Гаршаспнаме», эпос, поэма, мировоззрение, Фирдоуси, Асади Туси, аллегорическая литература, художественная истина, дидактика

Исследуется художественная функция аллегории в эпических поэмах на примере «Гаршаспнаме» Асади Туси. С опорой на исследование профессора Х.Шарифова «Шахнаме» и поэзия эпохи Фирдоуси» сделаны обобщающие выводы по исследуемой проблеме. Исследование показывает, что в эпических поэмах аллегория имеет дидактическую функцию и используется для определения мировоззрения поэта. Также выясняется, что аллегория в «Гаршаспнаме» Асади Туси, как и в «Шахнаме» Фирдоуси, имеет специфические особенности, которые определены в данном исследовании.

Key words : allegory, “Garshaspname”, epos, poem, worldview, Firdawsi, Asadi Tusi, allegorical literature, artistic truth, didactics

The article is devoted to the study of the artistic function of allegory in epic poems on the example of “Garshaspname” by Asadi Tusi . The author of the article relying on the research of

---

Professor H. Sharifov **“Shahname”** and the poetry of the epoch of Firdawsi made generalizing conclusions in relation to the problem under study.

The study of the author of the article shows that in epic poem, allegory has a didactic function and is used to determine the poet's worldview. It also turns out that the allegory in **“Garshasname”** by Asadi Tusi, just as in **“Shahname”** by Firdawsi, has its own characteristics which are defined in this study.

Чустучӯ ва таъйини тамсил дар осори ҳамосӣ ҳомили ниёзҳои маънавию эстетикӣ буда, дар баррасии як қатор масъалаҳои муҳимми ахлоқию дидактикӣ ва ҳикамӣ аз аҳамият холӣ нест. Тамсил аз ҷумлаи истилоҳоти пурсобикаест, ки дар дарозии таърих марҳалаҳои таҳаввулу тақомулро паймуда, барои устувориву таъйини фикр хидмат намудааст. Аз ин рӯ, аввалин нишонаҳои корбурди тамсилро метавон аз ривоёти асотирии аҳди куҳан пайдо намуд, ки муҳтавои онҳо бештар фарогири мавзӯҳои қорнамоиву паҳлавонӣ ва қаҳрамониву ҷавонмардӣ буда, заминае барои тарғиби ғояҳои ватандӯстӣ дар осори ҳамосӣ гардидааст. Ба пажӯҳиши тамсил дар дostonҳои эпикӣ ва таъйини вазифаҳои он нахуст дар як таҳқиқоти ҷомеи шоҳномашиносии тоҷик – зиндаёд, профессор Худой Шарифзода, дар китоби **“Шоҳнома”** ва шеърӣ замони Фирдавсӣ”[14] рӯ ба рӯ мешавад, ки тамоми таҷрибаҳои Ҳаким Фирдавсии Тӯсиро дар пеш овардани рамзу тамсил дар офаридани шоҳқори азиме чун **“Шоҳнома”** ба қалам додааст ва дар баробари ин дар татбиқи адабиёти тамсилӣ дар рӯзгори шоир хулосаҳои амикеро ба даст овардааст, ки дар ин пажӯҳиш мо аз он истифода намудем.

Истифодаи тамсил дар осори эпикӣ равишҳои таълимӣ дошта, аксаран барои муайян намудани доираи ҷаҳонбинии муаллиф ба қор меравад. Мавзӯи тамсил дар **“Гаршоспнома”**-и Асадии Тӯсӣ чун **“Шоҳнома”**-и Ҳаким Фирдавсии Тӯсӣ вижагиҳои хосеро шомил мебошад, ки дар зимни ин ҷустор ба баррасии тамсилҳои **“Гаршоспнома”**, ҳамзамон ба асолати ҳунарии шоир дар таълифи асари ҳамосии ӯ пардохтаем.

“Гаршоспнома”-и Асадии Тӯсӣ аз лиҳози муҳтаво дostonи ҳаҷман бузурги ҳамосӣ буда, дар пайравии ҳамосаи миллии мардуми ориёитабор **“Шоҳнома”** суруда шудааст. Ҳунари шоирӣ ва доираи ҷаҳонбинии Асадии Тӯсӣ дар **“Гаршоспнома”** аз вусъати донишу алоқаи зиёди ӯ ба адабиёти куҳан дарак дода, сарчашмаи он ба осори ҳамосии аҳди қадим рафта мерасад ва шоири сухангустар бо истифода аз тамсил, тавонистааст дар нишон додани ҷанбаҳои воқеъгароёна, муҳимтарин арзишҳои инсониро аз қабилӣ ормонҳои миллий, дар ватандӯстию пос доштани сарзамини аҷдодии худ тараннум намояд.

“Гаршоспнома”-и Асадии Тӯсӣ аз дostonҳои ҳамосии мардуми эронитабор ба ҳисоб меравад. Ҳарчанд ин дoston сарчашмаи ҳамосӣ дорад, аммо аз ҷаҳонбинии Асадии Тӯсӣ маълум мегардад, ки як дostonе омехта бо боварҳои мазҳабии шоир мебошад. Ба қавли шоир, ӯ бо эҷоди **“Гаршоспнома”** мехоҳад холиғичои **“Шоҳнома”**-и Ҳаким Фирдавсии Тӯсиро пурра созад. Қорнамоиҳои ҷаҳонпаҳлавон Гаршосп дар **“Гаршоспнома”** дар замони ҳукмронии шоҳ Заҳҳок иттифоқ афтадааст ва мусаллам аст, ки Заҳҳок ҳамчун як ҷеҳраи асотирии беруншуда аз рамзу розҳои нуҳуфтаи ҷаҳон, дар ифшои эътиқодоти мазҳабии шоир кумак мекунад. Пайдоиши ин образи намодин, ба қавли донишпажӯи эронӣ Ҷалолуддин Казозӣ ба **“Даҳҳок”**-и паҳлавӣ нисбат дорад: **“Заҳҳок** ин номи тозишудаи **“Даҳҳок”** дар паҳлавӣ аст ва даҳҳок худ пораи дувум аз номи ин патёра дар Авасто - **”Ожии даҳҳок”** ва баҳши нахустини ин ном, **“Ожӣ”**(дар санскрит **“Оҳӣ”**) ба маънии мор аст. Ин ном дар Авасто гоҳ танҳо Ожӣ оварда шудааст. Ожии даҳҳок деви дурванд аст ва нерумандтарин дурванҷест, ки аҳриман барои табоҳии ҷаҳони ростӣ ва нобуди мардумон офаридааст”[3, с. 9-10] ва дар рӯ ба рӯи Заҳҳок (ки дар сарчашмаҳои адабӣ чун намоди

бадиву зулмот-қувваи ахриманӣ оварда шудааст) зухури нерӯи бузурге, чун Гаршосп барои рафъи бадихои ӯ ба миён омад.

“Гаршосп (дар Авасто Гирисоспа, дорандаи аспии лоғар) аз хонадони Сом аст”[3, с.44], дар аҳди подшоҳии Захҳок ба сар бурдааст ва аз фармонбарони ин шоҳи асотирий ба шумор меомад ва яке аз омилҳои гираҳ хӯрдани сухани Асадии Тӯсӣ бо рамзу тамсил дар “Гаршоспнома” низ, аз ин ҷо сарчашма мегирад. Ҷ.Казозӣ Гаршоспро паҳлавони бузургу афсонаи медонад, ки бо гурз мечангидааст[3, с.22]. Дар қиссаву ривоятҳои бостон дар мавриди Гаршосп ихтилофоти назар ҷой дорад, ки гоҳе ӯро ҳамон Фаридуну Сом низ хондаанд. Сарчашмаи “Гаршоспнома”-и Асадӣ низ ба қиссаву достонҳои қадим рафта мерасад.

Ҳангоми татбиқи достонҳо ва образи намодҳои “Гаршоспнома” бо “Шоҳнома” маълум мегардад, ки шоир баъзан бартариати онҳоро бар достонҳо ва образи намодҳои “Шоҳнома”-и Ҳаким Фирдавсӣ таъкид менамояд ва дар ин самт пажӯҳишҳои зиёде низ сомон ёфтааст, ки то андозае ба ин масъала аз нигоҳи илмӣ тавачҷӯх шудааст ва чун ба мавзӯи мо марбут нест, дар ин ҷустор ба он зиёд эътибор надодаем, аммо барои нишон додани баъзе вижагиҳои Гаршосп- қаҳрамони офаридаи Асадии Тӯсӣ ба ин таҳқиқотҳо ишора шудааст. Чунки аксари таҳқиқотҳои густурдае, ки дар заминаи мавзӯоти гуногуни “Шоҳнома” рӯи қор омадааст, албатта дар натиҷаи ҷустуҷӯ ва муруре ба ҳамосаҳои адабӣ таълиф гардидаанд. Аз ин рӯ, мо низ дар пажӯҳиши мавриди назар, ба он қорҳое тавачҷӯх намудем, ки муҳим буданд, ба монанди “Шоҳнома” ва шеъри замони Фирдавсӣ- Худой Шарифзода, “Аз ранги гул то ранҷи хор”- Қадамалии Сарромӣ, “Ҳамосасарой дар Эрон”- Забехуллоҳи Сафо, “Таърихи Систон”, “Паҳлавонномаи Гаршосб” - Ояндлу Сачҷод, “Гардише дар “Гаршосбнома”- Ҷалол Холиқии Мутлақ, “Устураи қухани Гаршосб дар манзумаи ҳамосии “Гаршосбнома”- Қариб Маҳдӣ, “Таҳлили қиёсии хусусиятҳои бадеӣ-ғоявии “Шоҳнома”-и Фирдавсӣ ва “Гаршоспнома”-и Асадии Тӯсӣ”- Вакилиён Оғуӣ Ғуломхусейн.

Асадии Тӯсӣ дар офаридани қаҳрамони достони худ, шояд вижагиҳои қаҳрамони марказии “Шоҳнома” – Рустамро, ки ба шахсияти ӯ хос аст, такрор қардан нахостааст, ҳарчанд, ки Гаршоспро ба ӯ бартарӣ медиҳад, лекин барои қаҳрамони худ ва нишон додани неруви бозӯи тавоноии ӯ равиши дигарро интихоб намудааст, ки мутаносибан ба ҷаҳонбинии шоир дар офаридани асари ҳамосӣ тааллуқ дорад. Аз ҷониби дигар, шахсияти Гаршосп сарчашмаи фолклорӣ дошта, дар эҷоду пайдо шудани устураҳои қадим муҳим мебошад. Дар баробари ин, қаҳрамони Гаршосп дар бино сохтани Систон ҳам, дар адабиёти аҳди қухан матраҳ мешавад. Дар “Таърихи Систон” омадааст, ки: “Ахбори Систон аз аввал, ки бино қарданд ва ансоби бузургон ва худуди шаҳри Сичистон ки аз қучо буд андар ибтидо ва фазои он бар дигар шаҳрҳо чунон ки ёфта шуд, андар китоби Гаршосб...”[11, с.17]. Илова бар ин, Гаршоспро аз бунёдгузори Систон доништа дар мавриди ниёи ӯ низ маълумот медиҳад: “Аммо бино қардани Систон бар дасти Гаршосб ибни Асрат, ибни Шаҳр ибни Куранг ибни Байдосб ибни Тур ибни Ҷамшедулмулк ибни Наванҷаҳон ибни Инҷад ибни Ушҳанг ибни Фаровак ибни Сиёмак ибни Мӯсо ибни Каюмарс буд ва Каюмарс-Одам (алайҳиссалом) буд ва Каюмарсро аз он рӯз, ки Эзиди таоло ба замин овард подшоҳӣ ва зиндагонӣ 1000 сол буд. Ва пас аз вай подшоҳии (Ушҳанг) буд чихил сол ва пас аз вай подшоҳии Таҳмурас буд, ки...[11, с.17] Ҳамзамон дар бораи аҳдофи неки Гаршосп дар бино қардани Систон матраҳи ҷолибе оварда шудааст: “Ва бино қардани Систон он рӯз буд, ки Гаршосб доноёни ҷаҳонро гирд қарда буд, ки: Ман шаҳре бино хоҳам қард бад-ин рӯзгор, ки Захҳок хама ҷаҳон ҳаме вайрон қунад ва озодагонии ҷаҳонро ҳамекушад ва аз ҷаҳон ба қодӯй ҳаме барқанад, то мардумони оламро

сомае бошад, ки ўро бар шахре, ки ман карда бошам, фармон набошад. Аммо чунон хоҳам, ки некӯ нигоҳ кунед ва аз ҳафту чаҳору дувоздах бингаред ва ҳисоб кунед ва ба вақте ибтидо кунед, ки саъд бошад бе ҳеч, наҳе, чунон-к дергоҳ бимонад, чандоне ки ҳадди имкон бошад, ҳарчанд ки чаҳон ва ҳар чи андар вай аст баргузар аст ва ҳама охир ночиз гардад[11, с.18]”. Агар ба қадимати ин гуфтаҳо назар кунем ва ба азму иродаи чаҳонпахлавоне чун Гаршосп дар бино кардани Систон назар дўзем, хоҳем дарёфт, ки ҳама корҳои чаҳон ба хираду дониш пойдор буд, аз он чумла дар ҳафту чаҳору дувоздах нақў нигаристан ҳам гузориши умри инсон аст, ки ба рўзу моҳу сол, ҳафтаҳову, фаслҳову солҳо қисмат мешавад. Қиссаи Гаршосп низ, қиссаи ҷовидонагии Систон дар дарозии таърих буда, сабаби пайдо гардидани ҳар гуна нақлу ривоятҳо дар атрофи ӯ гардидааст, ки албатта Асадии Тўсӣ низ аз он бебаҳра намонадаст.

Аз рафти ҳодисаҳо ва чараёни зиндагии Гаршосп дар “Гаршоспнома” маълум мегардад, ки симои қахрамони офаридаи Асадии Тўсӣ бештар дар чаҳонкушоӣ матраҳ мешавад ва як навъ образи Искандари чаҳончўйро пеши рӯ меорад. Ҳамин ҷузъиёт бо хусусиятҳои вижа дар ин образ барҷаста ба намоиш гузошта шудааст ва шояд далели эҷоди рамзу тамсилҳои зиёде низ гардидааст. Аммо адабиётшиносӣ эронӣ Забехуллоҳ Сафо ҳангоми баррасии “Гаршоспнома” ҳамчун ҳамосаи миллӣ мегўяд, ки “тозагиву таровати “Гаршоспнома” зотан низ чандон зиёд набуда, алалхусус омехтани он бо афсонаҳои номатбўе, монанди шигифтиҳои ҷазоирӣ мухталиф аз лутфу равнақи ҳамосии он то дараҷае коста аст”[8, с.409] ва шояд хулосаи З.Сафо дар ин масъала, ки “Асадӣ хостааст хушкии ин дostonро бо афзудани баъзе баҳсҳо.... то дараҷае аз миён бубарад” мувофиқи матлаб бошад, чунки “агар шигифтиҳои ин дostonро ба ҳисоб наёварем, - мегўяд З.Сафо, - “Гаршоспнома” асари ҳамосии комил аст”[8, с.409]. Аз ҷониби дигар, чи тавре мушоҳида мешавад, Асадӣ кўшиш кардааст, образи Гаршоспро бо бартарӣ бар образи Рустам ба қалам диҳад ва ба қавли шарқшиноси рус Бертелс Е.Э., бо вучуди он ки шоир Гаршоспро бо ҷуссаву нерӯи пурзур ва шикастнопазир бо ҳолатҳои нокомии рўзгори Рустам дар қиёс мегузорад, боре намеандешад, ки маҳз ҳамин нобарорихо шахсияти Рустамро бо сифатҳои инсонӣ бузург карда, дар вучуди хонанда эҳсоси дилсўзиро нисбати ӯ бедор мекунад[1, с. 252]. Аммо муҳим он аст, ки Асадӣ бо ин равиш меҳодад асаре биофарод, ки назир надошта бошад:

...Басо номдорон, ки бурданд ранҷ,

Нихонӣ ниҳоданд ҳар ҷой ганҷ.

Саранҷом рафтанду бигзоштанд,

На з-эшон касе баҳра бардоштанд.

Ту з-ин дoston ганҷе андар чаҳон

Бимонӣ, ки ҳаргиз нагардад ниҳон[12, с.36].

ва номи гўяндаи онро ҷовидона созад.

Дигар нуктаи муҳим ин аст, ки Асадӣ дар сабаби назми асари худ, мафҳуми қиссаро ба қор бурдааст ва чунин тарзи нигориш интиҳоби худӣ шоир аст ва танҳо ишораи ҳамин нукта метавонад мавзӯи баҳсҳоеро, ки гўё Асадӣ худро бар Фирдавсӣ муқаддам медонист, аз байн мебарад. Маврид ба зикр аст, ки Асадӣ амдан достони офаридаашро қисса мегўяд, ҳатто ҳангоми сафарҳои ӯ аз як ҷазира ба ҷазираи дигар услуби қиссагўӣ дар он пурра рия мегардад ва

“Гаршоспнома”-и Асадии Тўсӣ, тибқи суннатҳои дostonсароии бoston бо тавҳиди бори Таъоло, наъти Паёмбари Худо, ситоиши дин, нақўиҳои чаҳон, сифати осмон ва чаҳор унсур, ситоиши мардум ва сифати ҷону тан, дар сабаби гуфтани дoston ва ситоиши шох Бўдулаф оғоз мегардад ва шоир, пеш аз он ки ба сурудани дoston пардозад, каломӣ

худро ба тавсифи мардонагии Гаршосп мепайвандад ва он чун пуле барои баёни аҳдофи шоир хидмат менамояд. Ҳамин тавр, Асадӣ барои нишон додани шукӯҳу шавкати қаҳрамони асари худ, дostonро аз тасвири ниёи Гаршосп оғоз мекунад. Чунки ҳадафи ягонаи Асадӣ аз таълифи ин дoston, танҳо пурра кардани холиҷои дostonи “Шоҳнома”-и Фирдавсии Тӯсӣ буд:

Ба «Шаҳнома» Фирдавсии нағзгӯй,
Ки аз пеши гӯяндагон бурд гӯй,
Басе ёди разми ялон карда буд,
Аз ин дoston ёд н-оварда буд.
Ниҳоле буд ин руста ҳам з-он дарахт
Шуда хушқу бебору пажмурда сахт.
Ман акнун ба табъам баҳор оварам,

Мар ин шохи навро ба бор оварам[12, с.41].

Аммо Асадӣ дар муносибат ба қаҳрамони офаридаи худ Гаршосп ва қиёси ӯ ба қаҳрамони марказии “Шоҳнома”-Рустам кам аз Фирдавсӣ намеояд ва ҳатто, чи тавре болотар ишора рафт, ӯро ба Рустам бартарӣ медиҳад. Аз эҳтимол дур нест, ки Асадӣ низ бо таълифи “Гаршоспнома” ҳамон шухратеро меҳаҳад, ки Ҳаким Фирдавсӣ дар эҷоди “Шоҳнома” ба даст оварда буд. Ян Рипко ҳадафҳои ин ду адибро дар офаридани як дostonи ҳамосӣ мутафовит хонда, меафзояд, ки: “Фирдавсӣ сахнахоеро мучассам месозад, ки аз лиҳози азамат дар адабиёти ҷаҳон беназир аст, ҳол он ки Асадӣ фақат ба рафъи нақисае мепардозад, ки дар ҳақиқат, фақат ба зами ӯ вучуд дорад”[6, с.239-240]. Нуктаи муҳим дар ин баҳс, ки Ян Рипко ба он ишора мекунад, ин аст, ки “Фирдавсӣ фақат ба ин ҷиҳат “Гаршоспнома”-ро дар асари худ ҷой надод, ки намерост аз Рустам ду пайкар бисозад” [6, с.240] ва ҳақ бар ҷониби шарқшиноси чехист. Фирдавсӣ натавонист, ҳатто наметавонист ба дostonе рӯҷу кунад, ки қаҳрамони марказии асари ӯро хурд созад, ҳарчанд дар офаридани образи қаҳрамонони ин ду ҳамоса мо бо дидгоҳҳои рӯ ба рӯ мешавем, ки куллан аз якдигар фарқ мекунанд. Абдулҳусайни Заринқӯб Фирдавсиро дар қиёс бо ҳамосасароёни бузурги ҷаҳон дар таълифи манзумаи таърихӣ, ки бо камоли фанӣ офарида шудааст, баррасӣ намуда, дostonҳои Эраҷ, Сиёвуш, Сухроб ва Исфандиёрро дар баробари қаҳрамони марказии “Шоҳнома”-Рустам маҷмӯае аз дostonҳои ҳамосӣ шуморидааст. Ӯ қайд мекунад, ки: “Қудрати ҳамосии онҳо чандон аст, ки “Шоҳнома”-ро дар айни он ки то ҳақде як манзумаи таърихист, ҳамвора метавон дар радифи олитарин осори ҳамосии ҷаҳон қарор дод”[2, с. 37]. Албатта Гаршосп низ ба бузургиву тавоноӣ, ки худ аз табори Рустам буд, кам аз ин қаҳрамон набуд, аммо шояд як сабаби аз назари Фирдавсии Тӯсӣ дур мондани ӯ, қаробати ӯ бо шоҳ Заҳҳок буд. Шояд бо ҳамин далел, аксари муҳаққиқон дар муносибат ба қаҳрамони офаридаи Асадӣ хушбин нестанд, аз ҷумла Бертелс Гаршоспиро офаридаи Асадиро мошинаи бечоне медонад бо қувваи харобиовар, ки қаноатмандии ӯ танҳо дар куштани вайрон кардан зоҳир мегардад[1, с.265]. Аз як тараф ҳисси ватанпарастӣ дар ҳифзи марзу буми сарзамини аҷдодӣ ва аз ҷониби дигар фармонбардории шоҳи хунхореро чун Заҳҳок бар дӯш доштан. Агар ба ин масъала бо диди дигар назар дӯзем, мақсади ягонаи Гаршосп низ дар муносибат бо ин шоҳи аҷнабӣ ҳимояи марзу буми Ватан буд. Чи тавре мебинем, зуҳури Гаршосп дар “Гаршоспнома” ба салтанати подшоҳи хунхоре чун Заҳҳок рост омадааст ва мусаллам аст, ки хати сюжетӣ дoston танҳо аз як қорнаомиву қаҳрамононӣ иборат набуда, як қисми он “муштамил бар андарз аст”[6, с.240]. Аз ин ҷост, ки равиши гуфтори Асадӣ бештар ҷанбаи таълимӣ дошта, Ян Рипко онро дар қатори ҳамосаҳои ниматаърихӣ ёд кардааст, ки бо талаботи замон аксаран дostonҳои дар ин айём таълифгардида чунин хусусиятро доро буданд. Аз

муҳимтарин шохисаҳои муайян кардани дostonҳои дар ин айём эҷодшуда, аз роҳи андарз ворид шудани муаллиф ва ба масъалаҳои ҳикамӣ пардохтан аст ва чи тавре дар боло ишора намудем, вобаста ба талаботи замон мавзӯҳои пандуахлоқӣ дар ин айём зевари таъби дostonҳои эпикӣ, лиро-эпикӣ, ҳикамӣ ва лирикӣ гардида буданд. Асади низ дар офаридани дostonи ҳамосии худ аз ин падида бебаҳра намонда буд, чунки "Гуфту шунидҳои фалсафии бараҳманон мунтаҳо ба ибдои дostonҳои орифона ва андарзӣ дар садаи VI ҳичрӣ гардид" - мегӯяд Мосса[5]. Асадии Тӯсӣ низ бо тасвири куҳи Сарандеб ва бараҳман масъалаҳои ҳикамиву фалсафӣ ва ахлоқиро пеш гирифтааст, ки ҳар яки он хусусияти тамсилӣ дошта, баҳси зиндагиву маргро дар олами вучуд дар миён мегузорад.

Тамсилҳои "Гаршоснома"-и Асадии Тӯсӣ бештар дар сафарҳои ӯ ба қазираҳои Ҳинд алоқаманд мебошанд. Аввалин сафари Гаршосп ба сарзамини Ҳинд сурат мегирад, то ба кумаки Меҳрочшоҳ бирасад ва пас аз он ки Гаршосп шоҳи Ҳинд-Баҳуро мағлуб менамояд, сафари ӯ аз куҳи Сарандеб оғоз мегардад ва мулоқоти ӯ дар куҳи Сарандеб бо Бараҳман ва пурсучӯ намудани аҳволи дунё аз ӯ сурат мегирад. Дар ин гуфтор шоир ба бино ёфтани дунё аз чанд зовия ворид мегардад ва нахуст онро аз гуфтори пири доно-Фирдавсии Тӯсӣ оғоз мекунад. Шояд бо қорвони сухан мароҳилеро убур кардани Асадии Тӯсӣ, ки сарҳадҳои зиёд дорад, аз он аст, ки шоир донишу таҷрибаи худро дар миён гузорад, дар асл дар тамоми 145 гуфтор эътиқодоти мазҳабии шоир устувору гӯё аст, ҳамон гуна ки шохномапажӯҳи эронӣ Холиқи Муғлақ мегӯяд: "Дар мусалмон будан ва эътиқоди устувори исломии ӯ чойи гумоне нест, вале сухан дар ин ҷост, ки оё ӯ мазҳаби тасанун дошта ё ташайю? Дар мунозироти ӯ ва дар "Гаршоснома" ҷуз ситоиши ислом ва паёмбарон ҳеч кучо на ситоише аз Абубақру Умар ва Усмон аст ва на ситоише аз Алӣ (а). Дар муқобил дар дебочаи "Гаршоснома" хангоми ситоиши паёмбари ислом ишора ба мавзӯи шафоат ва сипас дар ситоиши дин ишора ба зуҳури Маҳдӣ(аҷ) дар поёни ҷаҳон дорад, ки далел бар ташайюи ӯст"[13, с. 391]. Ин баҳсро дар мавриди пажӯҳиши хеш аз он муҳим донистем, ки минбаъд дар тамоми ҳатти сӯжаи дoston, ки бо сафарҳо ва диданиҳои аҷибу ғариби Гаршосп муртабит мешавад, сабаби эҷоди асотирӣ афсонаҳои зиёде дар ин дoston мегардад. Гаршосп бо Меҳрочшоҳ ва маллоҳе, ки онҳоро раҳнамоӣ менамуд, 22 қазираро бо тасвириҳои афсунбахшу рӯйкардҳои пандомӯз дар Ҳинд сайёҳат менамояд, ки дар ин миён қазираеро низ вомеҳӯрад, ки даҳмаи Сиёҳмак дар он чой дошт. Дар равиши афсонамонанди дoston, ки ба назари муҳаққиқи Ҳинд Ҷаҳонгир Кавурҷӣ: "Гаршосп намояндаи даврони пеш аз қаблӣ ва лояҳои куҳантари афсонаҳост"[4, с.250] бо пандпораҳое рӯ ба рӯ мешавем, ки баъзеи онҳо бо тамсил зевари маънӣ касб намудаанд ва метавонем бо чанд мисоле ба онҳо ишора намоем: Дарахте, ки ҳафт гуна бораш буд, Қиссаи ҳокон ба бародарзода, Сохтани Систон ва итмоми он, дostonи деҳқони тавонгар ва ғайра, ки дар ҳар қадоме ҳикмату фалсафаи рӯзгор нуҳуфта, баҳси бақову фаноро дар бар мегирад. Ҳамчунин дар қараёни дoston мо тамсилҳоеро дучор меоем, ки сирф характери ирфонӣ доранд ва намунаи онҳоро дар маснавиҳои ирфонӣ пайдо кардан мумкин аст. Гаршосп хангоми суолу ҷавоб, аз Бараҳмани Ҳинд мочарои ҳоли инсонро дарёфтани мешавад ва шоир дар ин ҷо нуктасанҷона риштаи суханро ба дасти Гаршосп дода, пайдоиши одамро аз чанд таълимоти мазҳабӣ ба воситаи ҳамон бараҳмани Ҳинд ошкор мекунад. Дар абнои ин пурсучӯйҳо шоир тамоми мавҷудеро, ки дар сояи офариниши инсон ба вучуд омадаанд, бо рамзу тамсил баён мекорад ва барои ифодаи ин мазмин ба як мисол мурочиат мекунем:

Қадам аст, - гуфт, - ин ду аспӣ навад,

Ҳамасола тозон сиёҳу саманд?

Саворони ҳар ду ба раҳ тезпой,

Ҳам андар тагу ҳам бимонда ба ҷой?
Бад-ӯ гуфт: -Рӯзу шабанд ин ду рост,
Саворон-ш моему раҳ умри мост.
Аз эшон раҳи мо ба манзил фароз,
Якерост кӯтоҳу якке дароз.
Бипурсид: -Он сабзайвон ба пой,
Қадам аст тозону фаршаш ба ҷой.
Чаҳор аждаҳо бар ҳам овехта,
Аз он сабз айвон даровехта.
Ба ҷону ба тан з-он чаҳор аждаҳо,
Ба гетӣ наёбад касе з-ӯ раҳо?
Ҳамон фарш хонест ораста,
Хуранда бар ӯ бекарон хоста.
Ба посух чунин гуфт донишгузин,
Ки айвон сипеҳр асту фарш ин замин.
Ҳамон фарш хонест, к-аз гунагун
Хуриш дорад аз сад ҳазорон фузун.
Хуранда ба гирди чаҳон, ҳар ҷӣ ҳаст,
Надоранд ҷуз гирди ин хон нишаст.
Чаҳор аждаҳо, он ки қардӣ ту ёд,
Ҳамин оташу хоку об асту бод.
Бад-ин ҳар чаҳор аст гетӣ ба банд
В-аз эшон ба ҷон нест кас бегазанд! [12, с.151]

Чи тавре мушоҳида мешавад, ҳар посухе дар рӯшан гаштани ҳадафи муаллиф барои баён намудани як моҳияти ахлоқӣ, ки аз ирфон сарчашма мегирад судманду омӯзанда аст ва ҳарчанд шарҳи муаллиф парда аз рӯйи дарунмоя бардоштааст, аммо мабноси фикр бар тамсил устувор аст. Ҳамин тавр, Асадии Тӯсӣ дар нишон додани ин ду аспӣ тезтози сиёҳу саманд, ки навиро мояи ҳастӣ доранд, рӯзу шаби гузаронро ба тасвир дода, сабзайвон чаҳонро мегӯяд ва чаҳор аждаҳои дар он ба ҳам овехтаанд, чор унсур аст, ки табиати инсонҳо низ бар он бино ёфтааст ва фаршро, ки хони пур аз нозу неъмат ба қалам додааст, замин аст, ки чунин тасвирҳо дар осори ирфонӣ хеле зиёд ба назар мерасад. Ҳамин гуна тасвирро метавон дар “Ҳадика”-и Саной низ вохӯрд. Дигар вижагиҳои тамсилофарии шоир аз равнақи андешаи ӯ манша мегирад, ки бо андарзгӯӣ тавъам аст. Аз ин нуктаи назар, “Гаршоспнома”-ро метавон як асари омехта бо ирфон ҳисобид, чуноне ки Бертелс Е.Э. ба он ишора мекунад: “Асадӣ на танҳо дар тавсифи қаҳрамонони (асари Г.Н.) худ дур буд, балки дар сохтор дoston низ суннатҳои пешинро риоя накард” [1, с.266]. Аз ин рӯ, “Гаршоспнома”-ро метавон дар қатори дostonҳои ном бурд, ки бештар характери ахлоқӣ доранд. Муҳтавои дoston аз баҳси масъалаҳои муҳими ҳаётӣ фароҳам омада, дар қатори қорбурди тамсил истифодаи зиёди ирсоли масалро низ барои шоир имконпазир намудааст. Мисоли:

Ҳар он кас, ки нанмоядат ранҷу ғам,
Ҷу ранҷаш намой ту, бошад ситам [12, с.176].

***

Ҷавон кинаро шояду ҷангро,
Қуханпир тадбиру фархангро [12, с.255].

***

Ҷу ҷизеш хоҳию надҳад, матоб!

Мабар б-оташин хашмаш аз рӯят об! [12, с. 83]

***

Ба дил гармӣ ар накнӣ аз рӯи панд,
Забон боре аз сард гуфтан бибанд! [12, с.204]

***

Зи захми синон беш захми забон,
Ки ин тан кунад хаставу он равон [12, с.413].

***

Мар он гургро марг беҳ дар дала,
Ки бе хӯрд монад миёни гала [12, с.64].

***

Дами подшоҳон умед асту бим,
Якero самуму дигарро насим.
Чу чарх аст кирдорашон гирдгард,
Яке шод з-эшон, яке пур зи дард [12, с.82].

***

Яке марди нек аз дари корзор
Ба чанг - андарун беҳ зи баддил ҳазор [12, с.88].

***

Кӣ чӯяд ба некӣ зи бадхоҳ роҳ,
Ба девори вайрон кӣ гирад паноҳ? [12, с.109].

***

Ҷаҳон аз баду нек обистан аст,
Бурун дӯст аст, аз дарун душман аст [12, с.140].

***

Ба чон аз бадӣ эмин он асту бас,
Ки некӣ кунад, бад нахоҳад ба кас [12, с.153].

***

Чу хар дар гил афтад, касе нектар
Накӯшад ба зӯр аз худованди хар [12, с.222].

***

Басе чойҳо гуфтаанд, ин сухан,
Ки кун некӯиву ба Ҷайхун фикан [12, с.231].

ПАЙНАВИШТ:

1. Бертельс, Е. Э. История персидско-таджикской литературы. Избранные труды. Т. 1/ Е.Э. Бертельс. – Москва: Издат. восточ. литер., 1960. – 555 с.
2. Зарринкӯб, Абдулҳусайн. Бо корвони ҳулла / Зарринкӯб, Абдулҳусайн. – Душанбе: Пайванд, 2004. – 334 саҳ.
3. Казозӣ, Ҷалолиддин. Мозҳои роз/чусторҳои дар “Шоҳнома”/ Ҷалолиддин Казозӣ. – Теҳрон: Нашри марказ, 1370. – 162 с.
4. Кӯёҷӣ, Ҷаҳонгир Кавурҷӣ Пажӯҳишҳои дар “Шоҳнома”. Гузориши ва вироиши Ҷалили Дӯстхоҳ / Ҷаҳонгир Кавурҷӣ Кӯёҷӣ. – Зиндарӯд, 1371. – 347+13.
5. Мосса, Ҳонрӣ. Фирдавсӣ ва ҳамосаи миллӣ / Мосса, Ҳонрӣ. – Табрез: Донишгоҳи Табрез, 1375. – 381 саҳ.
6. Рипка Ян. Таърихи адабиёти Эрон аз даврони бостон то қочория / Ян Рипка. - Теҳрон: Ширкати интишороти илмӣ ва фарҳангӣ, 1381. - 646 саҳ.

7. Сарромӣ, Қадамалӣ. *Аз ранги гул то ранчи хор: Шаклиносии дostonҳои “Шоҳнома” / Қадамалии Сарромӣ.* – Теҳрон: Ширкати интишороти илмӣ ва фарҳангӣ, 1388. – 1087 с.
8. Сафо, Забехуллоҳ. *Таърихи адабиёт дар Эрон. Ҷ. II. / Забехуллоҳ Сафо.* – Теҳрон: Фирдавс, 1390.– 1128 саҳ.
9. Сафо, Забехуллоҳ. *Ҳамосасароӣ дар Эрон / Забехуллоҳ Сафо.* – Теҳрон: Пирӯз, 1333. – 677 саҳ.
10. Саҷҷод, Ояндлу; Алиризо, Мухторпур; Акбар, Иронӣ. *Паҳлавоннома Гаршиосб / Ояндлу Саҷҷод, Мухторпур Алиризо, Иронӣ Акбар.* – Теҳрон: Аҳли қалам, 1372. – 152 саҳ.
11. *Таърихи Систон. Таҳияи матн, муқаддима, тавзеҳот ва феҳристҳо аз Муҳаммадюсуф Имомов ва Абдушуқри Абдусаттор.* – Душанбе: Бухоро, 2014. – 352 саҳ.
12. Тӯсӣ, Асадӣ. *Гаршиоснома. Таҳияи матн ва шарҳи луғот аз Алии Муҳаммадии Хуросонӣ / Асадии Тӯсӣ.* – Душанбе: Адиб, 2011. – 480 саҳ.
13. Чалол, Холиқии Мутлақ. *Гардише дар “Гаршиоснома” / Чалол, Холиқии // Эроннома, соли даҳум шумораи 20. – С. 388-450, 1356.*
14. Шарифов, Худой. *“Шоҳнома” ва шеърӣ замони Фирдавсӣ / Худой Шарифов.* – Душанбе, ҶДММ “Андалеб Р”, 2014. – 400 саҳ.

Reference Literature:

1. Bertels Ye .E. *The History of Persian – Tajik Literature. Selected Works , V. 1.// Ye E. Bertels . – M .: Publishing-House of Oriental literature, 1960 , -555 pp.*
2. Zarrinkub, Abdulhusayn. *With the Caravan of Clothes. Dushanbe : Alliance, 2004, -334pp*
3. Kazozi, Djaloliddin . *The Studies of “Shakhname” Djaloliddin Kazozi , -Tehran Research Centre. 1370 hijra . – 162 pp.*
4. Koyodji, Djahonghir Kavurchi .*The Studies of “Shakhname” Compilation and recension by Djalil Durthoh // Djahonghie Kovurki Koyodji. Zindarud, 1371 hijra. – 347 13*
5. Mossa, Honri . *Firdawsi and National Epos, -Tabrez ; Tabrez University. 1375 hijra . – 381 pp .*
6. Ripko Yan. *The History of Iranian Literature from Ancient Times up to Kadjars // Yan Ripko, Tehran : Publishing – house of the Company on Science and Culture. 1381 hijra – 646 pp.*
7. Sarromi, Kadamali. *Formalization of “Shakhname” Poems // Kadamali Sarromi. - Tehran, 1388 hijra. – 1087 pp.*
8. Safo, Zabehulloh. *The History of Literature in Iran, V.2 // Zabehulloh Safo. -Tehran: Firdaws (Eden), 1390 hijra. –1128 pp.*
9. Safo, Zabehulloh. *Composition of Epic Productions in Iran // Zabehulloh Safo. – Tehran: Victory 1333 hijra. – 677 pp.*
10. Sajjod, Oyandlu; Alizizo , Muhtorpor; Akbar, Ironi, Hercules Garshobs // Oyandlu Sajjod, Muhtorpor Alizizo , Ironi Akbar. – Tehran: Men of – Letters. 1372 hijra . — 152 pp.
11. *The History of Siistan . Preparation of the text, preface, Commentaries and appendices: Mukhammadusyuf Imomov and Abdushukur Aldusattor. Dushanbe; Bukhara 2014 – 352 pp.*
12. Jusi, Asadi, Garshosnoma. *Preparation of the text and glossary by Mukhammad Hurosoni// Asadi Tusi. – Dushanbe : Man of Letters , 2011. – 480 pp.*
13. Djalol, Kholik Mutlak. *Certain Considerations in Regard to “Garshosnoma” Irannoma, year 10, №20. — 1356 hijra - pp. 388-450*
14. Sharifov, Hudoi . *“Shahname” and the Poetry of Firdawsi Epoch 1//Hudoi Shazifov. Dushanbe: “Nightingale R” Assoc. Ltd. 2014. – 400 pp.*